

Sayı : 13

Sene : 1983 - 1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU
HATIRA SAYISI

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1987

MANİSA MURÂDİYE CÂMİİ İNŞÂSINA DÂİR

Feridun M. Emecen

Osmanlı Devleti zamânında, husûsiyle XVI. asrın sonlarına kadar, «Şehzâdeler şehri» olarak şöhet kazanan Manisa'nın en muhteşem âbidelerinden birini, III. Murad tarafından inşâ ettirilen ve onun ismiyle anılan «Murâdiye câmiî ve külliyesi» teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, 1562 Martı'nda Saruhan Sancakbeyliği'ne tâyin olunan Şehzâde Murad, aynı zamanda taht vârisi olarak, 12 yıl gibi uzun bir müddet Manisa'da idârecilik yapmış, 13 Aralık 1574'de babasının vefâtı üzerine, Manisa'dan ayrılarak, 22 Aralık'da tahta geçmiştir¹. İşte burada, onun şehzâdeliği sırasmda inşâatını başlattığı Murâdiye câmiinin, inşâ merhale ve safhaları, Arşiv vesîkalarının ışığında tetkik ve tenvîre çalışılacaktır.

Şehrin güney cihetinde, Manisa dağının hemen altında, nârin minâreleri ile güzel bir manzara arzeden bu mâbedin inşâsı, kitâbesinden anlaşıldığına göre, 991 Muharremi'nde (Ocak-Şubat 1583) başlamış, 994 Zilhiccesi'nde (Kasım-Aralık 1586) tamamlanmıştır². Ancak bu tarihler, aşağıdaki mâlûmâtтан anlaşılabacağı üzere, câmiin yeni baştan inşâsı ile ilgilidir. Zîrâ, bâzı vesikalarda, bu câmiin yerinde, III. Murad'ın şehzâdeliği sırasında yaptırtmış olduğu başka bir câmiden bahsedilmektedir. Nitekim, *Mühimme Defterleri*'ndeki hükümlere istinâden, Muradiye hakkında bir risâle yazan Kâmil Su,

1 Bkz. B. Kütükoğlu, «Murad III» maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 615.

2 Kitâbeler için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler, ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamid oğulları hakkında malumat*, İstanbul 1929, II, 92; R.M. Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimârisi*, C. Tahir Berktin terc., İstanbul 1941, s. 87-88; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 110.

câmiin yerinde, eski bir câmi olduğunu, bugünkü câmiin «ikinci» def'a yeniden inşâ edilmiş bulunduğunu belirtmekte ise de, ilk câmiin ne zaman inşâ edildiği hakkında bir mütâlea serdetmemekte, yalnızca, 982/1574'de câmiin mevcûd olduğuna dâir bir vesikayı göstermektedir³.

Filhakika, câmi hakkında 982/1574 târihli vesikalara rastlanmakla birlikte, 13 Muharrem 980/26 Mayıs 1572 târihli bir kayıt, câmi inşâsının bu târihten az sonra tamamlanmış olduğuna delâlet etmektedir: Mezkûr kayıdda, Şehzâde Murad, inşâ olunan câmiin mimârlığı hizmetinde bulunan hassa üstâdlardan Nikola'ya terakkî verilmesini istemiştir⁴. Böylece 1572-73'de, henüz Şehzâde Murad Manisa'dan ayrılmadan önce tamamlandığı anlaşılan bu ilk câmiin inşâsına ne vakit başlandığı suâli ise, kat'î olarak cevaplandırılmamaktadır. Bununla birlikte, 2 Rebiülevvel 978/4 Ağustos 1570 târihli bir hükümde, Şehzâde Murad'ın, Manisa'da bir hamam yaptırmak için izin istediği görülmektedir⁵ ki, muhtemelen, câmiin inşâsının başlama târihi, bu târihe oldukça yakın olmalıdır. Bu tesbitlerden sonra, ilk câmiin Murad'ın şehzâdeliği sırasında, 1570-1573 devresinde yapıldığı söylenebilir.

Mezkûr câmi tamamlanır-tamamlanmaz, derhal buraya vakıflar tahsisine girilmiş ve ilk vakıflar, 28 Şevvâl 981/ 20 Şubat 1574 tâ-

3 Bkz. *Mimar Sinan'ın eserlerinden Murâdiye câmi*, İstanbul 1940, s. 6-8. Kezâ bu müstakil risâlenin hülâsası için bkz. Aynı müellif, «Mimar Sinan'ın eserlerinden Murâdiye câmi», *Ülkü*, XV/88 (Haziran 1940), 356-360. (Ç. Uluçay tarafından yazılan tanıtma için bkz. *Gediz*, Manisa, Şubat 1941, V/46, 13-14). Bilhassa müstakil olarak neşredilen risâlede, Câmi hakkında nisbeten geniş bilgi verilmiş, ayrıca *Mühimme Defterleri* [*M D*]'nden çıkarılan hükümler de ekte aynen dercolumuştur. Ancak, bu hükümler üzerinde lâyıkı vechile mütâleada bulunulmadığı gibi bâzı atlamalar yapılmış, başka tasniflerdeki bir kısım mühim vesikalar görülmemiş; görülen vesikaların ise tarih ve bulunduğu defterdeki sahife ve hüküm numaraları eksik verilmiştir. Bu bakımdan mezkûr vesikaların asıllarına mürâcaat olunarak, *Mühimme Defterleri* ve diğer tasniflerdeki vesâik yeni baştan taranmış, kullanılan vesikaların, zikredilen risâlede yer alanları, notlarda (Krs.) rumuzu ile yan yana gösterilmiştir.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BA], Kâmil Kepeci tasnifi [=KK], *Ruûs Defteri*, nr. 225, s. 8 (Ayrıca bkz. ileride Ekler kısmı, vesika I).

5 Lala'ya hüküm : BA, *M D*, XIV, 478/676 (Romen rakamı defter numarasını; ondan sonraki rakam defterin sahife numarasını, kesmeden sonraki ise, hüküm numarasını göstermektedir); Krs. *Murâdiye*, s. 20.

rihli hükümle mukarrer kılınmış; 29 Receb 982/ 14 Kasım 1574 tâ-rihli hükümle de bu vakıflardan bâzıları, başka gelir kaynakları ile istibdâl edilmiştir⁶. Bu kayıtlara göre, ilk tahsis olunan vakıflar şunlardır :

1 — Bergama Tahin-hânesi (veya Yağ-hânesi) : senevî 50.000 akça. Bilâhıre, bu tahin-hâneye bedel olmak üzere, üç köy tamâmen vakfa tahsis edilmiştir. Bu köyler, İzmir'e bağlı Denizli-burnu, Çeş-me'ye bağlı Kızıl-kilise ve Köse-dere köyleri olup, yekûn hâsılâtı 54.300 akçadır.

2 — Saruhan sancağında Halil-beyli, Kozluca ve Karacalu köy-leri, senelik hâsılâtı 21.303 akça.

Cem'an yekûn : 75.603 akça.

Ayrıca, câmi'e bir «eczâ-hân» tâyinine⁷, bu cüz okuyucularının devâmını kontrol eden noktacılık hizmetinin tevcihine⁸ dâir kayıd-lara rastlanması; bunun yanı sıra, câmide yılda bir def'a, âdet üzere mevlid okunmasının kararlaştırılması⁹, buranın tam mânâsiyle ibâ-dete açıldığını göstermektedir.

Bu ilk câmiin yetersizliğine ve tevsi' edilmesine dâir ilk kayıt ise, 13 Rebiülevvel 985/ 31 Mayıs 1577 târihini taşımaktadır. Buna göre, cemâat fazlalığı sebebiyle, câmiin ihtiyâca kifâyet etmediği belirtilerek, genişletilmeye müsâid olan kapı üstü ve iki cânibinin yıkılarak, tevsi'inin yapılması istenmektedir¹⁰. Bunun üzerine, Câ-miin evkaf mütevellisi Lütfullah, emre cevâben, câmiin genişletil-meye kabil yerlerinin teftiş olunduğunu; câmi yanındaki Attar Ece Câmi'ine âit vakıf odalarının bir kısmının ilhak edildiğini; buraya

6 BA, M D, XXV, 66/708 ve 322/2969; ilk vesika noksan olarak *Mura-diye*, s. 20'de bulunmaktadır. (Ayrıca bkz. Ek II ve III).

7 15 Zilkade 982/26 Şubat 1575 târihli kayıt : BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 2 (Bkz. Ek IV); Kezâ, 21 Zilkâde 983/21 Şubat 1576 târihli kayıt : BA, KK, *Ruûs*, nr. 230, s. 154.

8 BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 3 (Ek IV).

9 22 Rebiülevvel 984/19 Haziran 1576 târihli imâret mütevellisine hüküm : BA, *Mühimme Zeyli* [=M D Z], III, 240 (Bkz. Ek V).

10 Mütevellî Lütfullah'a gönderilen hüküm : BA, M D, XXX, 224/521; Krs. *Muradiye*, s. 21.

kubbe ve boş olan araziye de bir mekteb yapılabileceğini bildirmiş, hükûmet de arzedilen husûsları muvâfık görmüştür¹¹.

Böylece, eski câmiî genişletme ameliyesi başlamış, bu arada gerekli masraflar gözüne alınarak, III. Murad'ın haslarına dâhil bâzı köyler de Muradiye evkafına ilâve edilmiştir. Bilhassa, 989-990/1581-1582 devresinde birçok köyün evkafa bağlandığı görülmektedir ki, bu husûs, 1575 tarihli Saruhan Sancağı Mufassal *Tahrir Defteri*'nin ilgili köy kalemleri üzerine Tevkîî Feridun Ahmed Bey tarafından düşülen şerhlerle sâbit bulunmakta; bâzı müteferrik vesîkalarda daha başka vakıf köylere âid bilgilere rastlamak da mümkün olmaktadır¹². Ayrıca, III. Murad'ın, Câmi ve imâret için bir de vakfiye tanzim ettirdiğine dâir kayıtlar mevcûd bulunmaktadır¹³.

985-986/1577-78 senelerinde başlayan tevsî ameliyesinin uzaması III. Murad'ın mes'eleye eğilmesine yol açmış, 5 Cumâdelâhire 990/27 Haziran 1582 târihli hükümle, câmiin vaziyeti, evkafın câmi masraflarına kifâyet edip-etmediği, câmiin yanında evvelce binâ olunmuş zâviyenin medrese hâline getirilmesinin münâsib olup-olmayacağı sorulmuş¹⁴ ve genişletme ameliyesi yapılırken asıl binâyâ taarruz olunmaması istenmiştir¹⁵. Şu halde, câmi tevsîinin ilk olarak emrolunduğu 1577'den, 1582'ye kadar aradan geçen 4-5 sene zarfında,

11 Manisa Kadısı'na 14 Muharrem 986/23 Mart 1578 târihli hüküm : BA, M D, XXXIV, 23/57; Krş. *Muradiye*, s. 22. Burada câmi için «müceddeden binâ olunmak» ibâresi geçmektedir.

12 Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Tapu-Tahrir Defteri*, nr. 115'deki muhtelif kayıtlardan tesbit edebildiğimize göre, bu devrede sancağın çeşidli kazâlarından 8 köy ile Emlâk nâhiyesinin tamamını (25 köyden müteşekkildir) ihtivâ eden Gürle hâs köyleri vakfa çevrilmiştir. Bunların yanı sıra, Hüsam-bey ve Melekli adlı köyler de evkafa bağlanmıştır (28 Cumâdelûlâ 988/11 Temmuz 1580 târihli kayıt : BA, KK, *Ruûs*, nr. 238, s. 16 ve 2 Cumâdelâhire 989/4 Temmuz 1581 târihli kayıt : BA, *Mâliyeden Müdevver Defterler* [=M A D], nr. 5945, s. 230; Bkz. Ek VI ve VII). Ayrıca diğer bâzı vakıflar için bkz. İ. Gökçen, *Manisa tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946, I, 218-222.

13 Şimdilik böyle bir vakfiyeye rastlanmamakla birlikte, 2 Ramazan 991/19 Eylül 1583 târihli bir kayıdda, câmi ve imâretin «vakfiyye-i şerîf»inden bahsedilmektedir (Manisa Kadısına hüküm : BA, M D, LII, 12/33 : Bkz. Ek IX).

14 Saruhan Sancağı-beyine hüküm : BA, M D, XLVII, 180/413; Krş. *Murâdiye*, s. 23.

15 Saruhan Sancağı-beyine ve Manisa Kadısına 24 Ramazan 990/12 Ekim 1582 târihli hüküm : BA, M D, XLVIII, 139/380; Krş. *Murâdiye*, s. 24.

tevsî işi husûsunda doğru dürüst çalışma yapılmadığı söylenebilir. Ancak 1582'de gönderilen emirler neticesidir ki, câmiin tevsîi işi hız kazanmış; bu sırada, gerekli masrafların karşılanması için İstanbul'dan «6 yük akçe», Mustafa Çavuş'un nezâretinde Manisa'ya gönderilmiştir¹⁶. Mustafa Çavuş, ayrıca imârete vakfedilen Belen ve Hüsam-bey köylerinin tanzîm ve defter edilmesiyle de vazifelendirilmiş¹⁷; bu arada, câmi inşâsı için gerekli taşların taşınması maksadıyla Bergama, İzmir, Sart ve Biga'dan araba istenmiştir¹⁸.

Fakat genişletilmek istenen bu ilk câmiin, temelinden yıktırıldığı ve tekrar temel kazılarak, inşâsına yeniden başlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, 19 Cumâdelâhire 991/10 Temmuz 1583 târihli bir hükümde, evvelce, câmiin sâdece genişletilmeye müsâid yerine vâsi sofalar binâsiyle, İstanbul'daki Mahmud Paşa ve Ali Paşa câmilerine benzer bir şekle sokulmasının istendiği belirtilerek, mümkün mertebe genişletilmesinin emrolunduğu; şimdiki hâlde, emir hilâfına binânın temelinden yıkılıp, yeni baştan dört tarafına temeller kazıldığı ve bunun dahi eskisi gibi dar olduğu; külliye masraf yapılmak sûretiyle, câmiin müceddeden inşâsının hangi sebebe dayandığı, şedîd bir ifâde ile sorulmuştur¹⁹. Bu arada, yıktırılıp, yenisinden temelleri üzerine inşâsına başlanan câmiin plânları husûsunda Manisa halkı arasında anlaşmazlık çıkmış, vesikaların târifiyle halk, «bölük-bölük» olmuş, bunun üzerine III. Murad, câmiin plânını Mimar Sinan'a çizdirtip, kendisi de bizzat bu plânı gördükten sonra, hassa mimârlardan Mahmud'u, mezkûr plân ile Manisa'ya yollamış; câmiin bu plân gereği yeni baştan inşâsını emretmiştir²⁰.

16 Hüdâvendigâr Sancağı-beyine, Mustafa'nın yanına adamlar koşulması ve emniyyetinin sağlanması hakkında 25 Ramazan 990/13 Ekim 1582 târihli hüküm : BA, M D, XLVIII, 146/405.

17 Manisa Kadısına 23 Ramazan 990/11 Ekim 1582 târihli hüküm : BA, M D, XLVIII, 132/358; Krş. *Murâdiye*, s. 23-24.

18 4 Muharrem 991/28 Ocak 1583 târihli hüküm : BA, M D, XLVIII, 276/735; Krş. *Murâdiye*, s. 24.

19 İzmir Kadısına, sâbık Tımsıvar Hazine Defterdârı Ramazan'a, Manisa Müftisi ve Kadısına hüküm : BA M D, XLIX, 133/447; Krş. *Murâdiye*, s. 24. Manisa Kadısına gönderilen ve aynı tarihi taşıyan bir başka hükümde ise, inşâ faaliyeti sebebiyle, «vakt-i selâse»de kırâat olunan cüzlerin, başka bir câmide okunması kararlaştırılmıştır (BA, M D, XLIX, 132/444; Krş. *Murâdiye*, s. 25).

20 Manisa Kadısı'na ve Binâ-emini'ne, 26 Cumâdelâhire 991/17 Temmuz

Görüldüğü gibi, câmiin genişletilmesi gibi basit bir iş, beceriksizlikler yüzünden başlı başına bir hâdise hâline gelmiş; şehir halkının müdâhalesiyle mes'ele daha da büyümüştür. Nihâyet, III. Murad'ın bizzat alâkadar olması ile, câmi yeni baştan, ama bu def'a Mimar Sinan'ın plânı (kârânâmesi) gereğince, inşâ, tevsî ve tâdil edilmeye başlanmıştır ki, câmi kitâbesinde görülen târih, işte bu nihâî inşâatın bidâyetine delâlet etmektedir.

Bu inşâat başlayınca, lüzümlü mühimmâtın temini için İstanbul'dan yeniden para gönderilmiş; ayrıca, Bursa'dan kifâyet miktârı taşı, sırik hammâlının tedârîki ve Manisa'ya irsâli buyrulmuştur²¹. Bu esnâda Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed'in (III.) Lâlası'na, kereste ve sair malzemenin teminine muâvenet etmesine ve câmi'e müteallik diğer husûslar ile ilgilenmesine dâir emir gönderilmiştir²². Bu emri müteâkib, câmi masrafı için ilâveten «10.000 filorilik şâhî ve akça» Manisa'ya yollanmış²³; hazineyi götürmekle vazifeli Abdi ve Mehmed Çavuşların emniyetlerinin sağlanması, İstanbul-Manisa yolu üzerindeki kadılara emr olunmuştur²⁴.

Ancak, bu arada, câmi inşâatında bir duraklama olduğu görülmektedir. Nitekim, 15 Ramazan 993/10 Eylûl 1585 tarihli hükme nazaran, İstanbul'dan külliyetli akça gönderildiği, neccâr ve bennânın vefret, kerestenin ise ucuz ve kesret üzre bulunduğu hâlde, hâlâ câmi kubbesinin çevrilip kapanmamasının sebepleri sorulmuş ve câmi masrafı için yeniden hazine gönderildiği bildirilerek, kışa giril-

1583 târihli hükümler : BA, *M D*, XLIX, 142/473 ve 144/480; Krş. *Murâdiye*, s. 26.

21 BA, *M D*, LI, 91/315'deki, 28 Şaban 991/16 Eylûl 1583 tarihli hüküm; Krş. *Murâdiye*, s. 27.

22 25 Safer 992/9 Mart 1584 tarihli hüküm; BA, *M D*, LII, 276/735 (Bkz. Ek X).

23 Şehzâde Lâlası'na 26 Ramazan 992/1 Ekim 1584 târihli hüküm; BA, *M D*, LIII, 172/500; Krş. *Murâdiye*, s. 27-28.

24 26 Ramazan 992/1 Ekim 1584 tarihli hüküm; BA, *M D*, LIII, 172/501. (Bkz. Ek XI). 7 Rebiülevvel 993/9 Mart 1585 târihli başka bir hüküm için bkz. BA, *M D*, LV, 200/363 (Ek XII). Kezâ, Abdi Çavuş'un bu hizmeti karşılığı, oğluna timâr verilmesi Lâla Mehmed Bey (Paşa) tarafından istenilmiş, istek hükümetce uygun görülmüştür (24 Şaban 993/21 Ağustos 1595 târihli kayıt; BA, *KK, Ruûs*, nr. 246, s. 38).

meden önce, inşâatın bitirilmesi buyrulmuştur²⁵. Ayrıca, câmiin tezyîni için hassa nakkaşlardan Mehmed Halife ve maiyyetindeki 12 nakkaş Manisa'ya gönderilmiş, bunlara gerekli boya ve kerestelerin temini, Şehzâde lalasına gönderilen emirle istenmiştir²⁶.

O esnâda, câmi mimârı Mahmud'un vefât ettiği ve yerine Mehmed'in yevmî 30 akça ile câmi mimârlığı hizmetine getirildiği 10 Safer 994/ 31 Ocak 1586 târihli bir hükümden anlaşılmaktadır²⁷. Görüldüğü gibi, Muradiye câmiin plânları Mimar Sinan'a âiddir; ancak, inşâata bizzat nezâret eden mimârlar, İstanbul'dan bu iş için tâyin edilen Mahmud ve Mehmed Ağalar'dır.

Böylece, 994 Zilhiccesi'nde (Kasım-Aralık 1586) tamamlanan câmiin, diğer binâlarının inşâsı ise, bir müddet daha devâm etmiştir. Hattâ, 993 evâilinde (1585 senesi başları) Manisa'ya gelen ve 1.5 sene kadar burada kalan Ömer Âşıkî, şehirde bulunduğu sırada câmiin ibâdete açıldığını, içinde beş vaktin ve cum'a namazının kılındığını, buna karşılık, Manisa'dan ayrıldığı 994 senesi içinde (1586 senesi ortaları) henüz medrese inşâatının başlamamış olduğunu belirtmektedir²⁸. Nitekim, 6 Receb 998/ 11 Mayıs 1590 târihli bir kayıdda da, bir kısım binâların inşâasının sürdüğü; bennâ, neccâr ve seng-tıraşların, hâlen binâ işinde çalışmakta oldukları görülmektedir²⁹.

Külliyye binâlarının tamâmının inşâsı, aynı senenin nihâyetine doğru bitmiş olmalıdır. Gerçekten de, 16 Zilkade 998/ 16 Eylül 1590 târihli olup Şehzâde Mehmed'in Mal-defterdârına gönderilen bir hükümde, câmi, medrese, imâret binâlarının ve sâir evkafın teftişi, külliyye inşâatının «ibtidâsından-intihâsına» kadar muhâsebesinin

25 Lala'ya ve Mustafa Çavuş'a 15 Ramazan 993/10 Eylül 1585 târihli hüküm; BA, *M D*, LVIII, 266/677; Bkz. *Muradiye*, s. 28.

26 8 Şevvâl 993/3 Ekim 1585 târihli hüküm; BA, *M D*, LVIII, 346/885; Krş. *Muradiye*, s. 28.

27 Mimar Sinan'ın mektûbu mücebince, Lala'ya gönderilen hüküm; BA, *M D*, LX, 139/327; Krş. *Muradiye*, s. 29.

28 *Menâzirü'l-avâlim*, Süleymaniye-Hâlet Efendi Ktb., nr. 616, 328a.

29 Ser-mimâr Davud Ağa'nın mektûbu üzerine, Manisa'daki câmiin hizmetinde bulunan, neccâr, bennâ, seng-tıraşların, şehirde bulunan Çavuşlar, kapu halkı, züemâ ve sipâhiler tarafından kendi mülklerinin yapımında istihdâm edilmelerine mânî olunması emredilmiştir (BA, *M D Z*, IV, 128; Bkz. Ek XIII).

görülüp defter olunması emredilmiştir³⁰. 1001/1593 senesine doğru binâların etrâfına kaldırım döşenmesi³¹ ve 1010/1602'de câmi etrâfına duvar çekilmesi³² ile inşâ faaliyetleri sona ermiştir.

İnşaatın tamamlanması ile bu büyük külliye'nin vakıf gelirleri ve bu gelirlerden yapılan harcamalar senelik olarak tesbit edilmiş, tanzim olunan defterler hükûmet merkezine gönderilmiştir³³. Vakıf tesislerinin Vakfiyelerde belirtilen husûsiyetlerini, tatbikatta aldığı şekillerini rakamların diliyle ve bütün teferruâtıyla tesbit eden bu Muhâsebe Defterleri'nden³⁴, külliyye giderlerine tahsis olunan gelirleri, yapılan harcamaların cins ve mikdarları, vazifeli şahısların ne gibi işlerle meşgul oldukları ve sayıları hakkında etraflı bilgi edinmek mümkündür :

11 Receb 1004 - 21 Receb 1005 (11 Mart 1596 - 10 Mart 1597) senesine âid *Muhâsebe Defteri*'nde³⁵, külliyyenin o seneki vakıf gelir toplamı, 1.573.948 akça olarak tesbit edilmiştir. Bunun 1.173.669 akçası vakfa tahsis edilen müteaddid köylerin vergi gelirleri ile çeltik gelirlerinden; 3000 akçası ise, dükkân kirâsından sağlanmıştır.

30 BA, M D Z, IV, 111 (Bkz. Ek XIV). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSMA]'nin hâlen kullanılmakta olan eski kataloğunda D. 10718 nr.'da Muradiye külliyyesinin inşâat defterlerinin bulunduğu kayıtlı ise de, maalesef aynı numaradan, konuyla ilgisi olmayan başka bir evrak çıkmaktadır. Şüphesiz İnşâat hakkında pekçok konuya ışık tutabilecek olan bu defterlerin görülme şansı, şâyed kayıp değilseler, yeni katalog çalışmalarının itmâm ve intişârına bağlıdır.

31 Lala Paşa'ya ve Binâ-emini Mustafa'ya gönderilen 11 Cumâdelûlâ 1001/13 Şubat 1593 târihli hüküm: BA, M D, LXX, 72/144.

32 17 Ramazan 1010/11 Mart 1602'den itibaren bir senelik muhâsebeyi hâvî defterde, «*Câmi-i şerîfin cevânib-i erbe'ası küşâde olmamağın hıfz u hırâset kabûl olmadı. ecûlden bi'z-zarûri ta'mir lâzım...*» olduğu ve bu iş için 23811 akça harcandığı belirtilmektedir (TSMA, D. 3568/8, 5a).

33 TSMA'daki katalogda tesbit edilip görülebilen bu defterlerden bilhassa 1003-1032 devresine âid olanlar tedkik edilmiştir. Bu devreye âid defterler, arada atlamalar olmakla birlikte, daha tam bir serî meydâna getirmektedirler.

34 İmâretlere âit Muhâsebe Defterlerinin (bilâncolarının) târihi kaynak olarak ehemmiyeti için bkz. Ö.L. Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Site-lerinin kuruluş ve işleyiş tarzına âit araştırmalar», *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (İstanbul 1963), 243 v.d.

35 TSMA, D. 2538.

Aynı sene külliyyenin masraf yekûnu, 1.250.470 akça olmuştur³⁶. Bu meblağın 382.331 akçası (% 30.57) ile, çeşidli hizmet erbâbının maaşları; 678.382 akçası (% 54.25) ile imâretin mutfak levâzımâtı; arta kalanla ise, aşûre yapılp dağıtılması, mevlid okunması, ufak-tefek tâmir işleri gibi, müteferrik masraflar³⁷ karşılanmıştır.

Bu defterlerden anlaşıldığına göre, câmide, iki imâm; 1 hatib; 1 vâiz; 9 müezzin; 32'si sabah, 31'i öğle ve 31'i ikindi vakitlerinde cüz okuyan toplam 94 cüzhân; ayrıca, câmiin çeşidli zarûrî hizmetlerini yapan (kandilci, süpürücü, muvakkıt, musallî v.s.) 32 hademe de bulunuyordu. Hankah şeyhleri, Medrese hoca ve talebeleri, imâret mutfak hademeleri ve vakıf idârecileri (çavuş, nâzır, kâtib, mukataa kâtibi gibi) ile toplam 220 kişi külliyyede bilfiil hizmet görmekte ve maaş almaktaydı³⁸.

Külliyyenin imâret kısmı, daha ilk câmiin mevcûd olduğu 989/1581 senesinde faaliyete geçmiş, sonraki inşâat sırasında ise genişletilmiş ve buraya bir aşçı tâyin olunmuştur³⁹. Böylece tam kapasite ile çalışmaya başladığı anlaşılan imârette, 32 kadar hademe çeşidli vazifeler yapmakta idiler⁴⁰.

Medresede ise, 1000 Şevvâli'nde (Temmuz-Ağustos 1592), Osman Efendi'nin müderris olarak tâyini ile tadrîsâta başlanmıştır⁴¹. Pâye bakımından yüksek seviyede bulunan Muradiye Medresesi mü-

36 Aradaki sene farkı sebebiyle karşılaştırma yapmak doğru olmasa da, bir fikir vermek düşüncesiyle, 894-95 târîhli Fâtih İmâreti *Muhâsebe Defteri*'nde, bu büyük imâretin senelik gelirinin 1.500.611 akça olduğunu ve 1.433.931 akçalık harcama yapıldığını belirtmek isteriz (bkz. Ö.L. Barkan, «aynı makale», s. 253, 287).

37 23 Zilkade 1016-4 Zilhicce 1017 (11 Mart 1608-11 Mart 1609) senesi *Muhâsebe Defteri*'ndeki müteferrik masraflar arasında bir tanesi oldukça dikkat çekicidir: Burada, Manisa'ya gelen Celâli Kalender'e «sulh» için, 50.051 akçalık mühimmat verildiği kaydedilmiştir (TSMA, D. 3568/16, 5a).

38 Bu sayı 1032/1622-23'de, 150'ye düşmüştür (TSMA, D. 3506/2).

39 İmârete et teminine dâir ilk hüküm, 25 Şevvâl 989/22 Kasım 1581 târihini taşımaktadır (Rumeli Kadılarına, «Bâ-hatt-ı humâyûn» hüküm sûreti: BA, MD, XVII, 333/1018). Ayrıca Aşçı tâyini hakkında 24 Ramazan 997/6 Ağustos 1589 târîhli kayıd: BA, KK, *Ruûs*, nr. 252, s. 34 (bkz. Ek VIII).

40 TSMA, D. 2538, 3a-4a.

41 Bkz. Atâî, *Hadâyiku'l-hakâyık fi tekmileti's-şakâyık*, İstanbul 1268 s. 324-25.

derrislerine yevmî 70 akça tahsîs olunmuş⁴²; medresede öğrenim gören 19 talebeye ise günde toplam 114 akça ayrılmıştı⁴³. Medresenin ilk müderrisi olan Niğbolulu Osman Efendi'nin 1001 Zilkadesi'nde (Ağustos 1593) vefâtı ile yerine İbrahim Efendi tâyin edilmiş ve 1003 Cumâdelûlâsı'na (Ocak-Şubat 1595) kadar müderrislik yapmıştır⁴⁴. 1003 Şevvâli'nden 1006 Zilkadesi'ne (Haziran-Temmuz 1595/Temmuz-Ağustos 1598) kadar Abdülvehab Efendi⁴⁵; ondan sonra 1010 Saferi'ne (Ağustos 1601) kadar da Sâlih Efendi⁴⁶ burada müderris olarak bulunmuşlardır. Sâlih Efendi'den sonra, 1008/1599-1600'da Manisa müftiliği de yapmış olan Ömer Efendi müderrisliğe getirilmiş ve bu vazifesini yaparken 1016 Zilhiccesi'nde (Mart 1608) vefâtı vuku bulmuş; yerine tâyin edilen Tezkireci Ahmed Efendi ise burada ancak 9 ay kadar müderrislik yapabilmiş, 1017 Şevvâli'nde (Ocak 1609) o da vefât etmiştir⁴⁷. Ahmed Efendi'den sonra, 1018 Saferi'nde (Mayıs 1609) Muradiye Medresesi'ne tâyin olunan Sinan Efendi'nin, 1022 Ramazanı'na (Ekim-Kasım 1613) kadar burada müderrislik yaptığını biliyoruz⁴⁸.

42 C. Baltacı, Murâdiye'yi almış üstü medreseler arasında zikretmiştir (XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, s. 546).

43 TSMA, D. 2538, 2a.

44 Atâî, s. 508; ayrıca, C. Baltacı, *Aynı eser*, s. 547.

45 TSMA, D. 3568/6-7, D. 2538, D. 3610, D. 3687/3; Atâî, s. 500-501; C. Baltacı, *Aynı eser*, s. 547.

46 TSMA, D. 3568/4, D. 3638/1, D. 3568/14; Atâî, s. 456-57; C. Baltacı, *Aynı eser*, s. 547-48.

47 1017/1608-1609 senesine âid Muhâsebe Defteri'nde, «merhûm» olarak zikredilen Ömer Efendi'ye, 2 Zilhicce 1016/19 Mart 1608 târihine kadar maaş ödendiği kaydedildiğine göre (TSMA, D. 3568/16, 3a), vefât târihinin bugüne tesâdüf etmesi kuvvetle muhtemeldir. Atâî ise, Ömer Efendi'nin vefâtını 1016 Saferi (Haziran 1607) olarak verir, ancak ondan sonraki müderrisin tâyin târihini 1017 Saferi (Mayıs-Haziran 1608) olarak gösterir (bkz. s. 527 ve 532). Gerçekten de, mezkûr *Muhâsebe Defteri*'ne nazaran, Ömer Efendi'nin yerine tâyin olunan Ahmed Efendi, 1 Safer 1017/17 Nisan 1608 den itibâren maaş almaya başlamıştır (2a). Defterde, «merhûm» olarak zikredilen Ahmed Efendi'ye verilen en son maaş kaydı ise, 16 Şevvâl 1017/23 Ocak 1609 târihini taşımaktadır. Şu halde Ömer Efendi'nin vefât târihini yanlış olarak veren Atâî'nin, Ahmed Efendi'nin vefât târihini 1018 Saferi (Mayıs 1609) olarak göstermesi (s. 533) de hatâlı olsa gerektir.

48 Bkz. Atâî, s. 588-89.

Bu büyük külliyye, zamanla tabiat şartlarının tesirine mâruz kalmış, ancak zengin vakıfları sâyesinde müteâkıb asırlarda esâslı şekilde tâmir geçirmiş⁴⁹ ve mükemmel şekilde bugüne kadar gelebilmiştir. Bugün Medrese'nin yanında bulunan kütüphâne ise, 1812 de, Karaosman-zâde Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Oldukça basit bir plân dâhilinde, cümle kapısından girilince ortada merkezî bir kubbe, kubbenin örttüğü kare planlı bir mekân, bunun doğu, batı ve güneyinde üstleri kubbemsî yarım çarpaz tonozlarla örtülü dikdörtgen kısımları bulunan câmiin en gösterişli cephesini, ön tarafı teşkil etmektedir. Ayrıca câmi içi çini ve ahşab tezyînatının pek kıymetli olduğu da belirtilmektedir⁵⁰.

49 Bu tâmirlerin en mükemmeli, Evkaf mülteveli kaymakamı ve Manisa Mütessellimi Karaosman-zâde Ahmed Ağa tarafından yapılmıştır (bkz. Ç. Uluçay, «Muradiye Câmii onarılırken», *Gediz*, Manisa Aralık 1946, VIII/95, s. 2-6).

50 Câmii mimârî husûsiyetleri için bkz. R.M. Riefsthal, *Aynı eser*, s. 14 v.d. Kezâ câmi ve külliyeinin plânları için bkz. E. Yücel, «Manisa Muradiye câmii ve külliyesi», *Vakıflar Dergisi*, VII (İstanbul 1968), 207-214.

E K L E R

I

Şehzâde hazretleri mektûb-ı şerîflerin gönderüp nefis-i Manisa'da binâ olunan mescid-i şerîfin mi'mârlığı hizmeti için hassa üstâd-lardan ta'yîn olunan Nikola için «*kemâl mertebe edâ'-i hizmet etmiştir*» deyü beş akça terakkî ve çuka verilmek recâsma arz etmeğîn, üç akça terakkî olmak buyruldu (13 Muharrem 980/26 Mayıs 1572; BA, KK, *Ruûs*, nr. 225, s. 18).

II

Vakf-ı şehzâde-i sa'îdü'l-baht Sultan Murâd tâle-bekâhu ilâ-yev-mi'n-neşâd hazretleri mahrûse-i Manisa'da binâ etdirdükleri câmi'-i şerîflerine havâss-ı humâyûndan vakf ta'yîn buyrulan aklâmdır:

Mukâta'a-i Tahîn-hâne-i Bergama, der-kazâ'-i Tarhala, ber-mûceb-i defter-i vilâyet, fî sene: 50.000.

Mukâta'a-i karye-i Halil-beylû ve karye-i Kozluca, tâbi'-i kazâ'-i Nif, ber-mûceb-i defter-i vilâyet, fî sene: 11852. Karye-i Halil-beylû 8485, karye-i Kozluca: 3367.

Mukâta'a-i karye-i Karacalu tâbi'-i kazâ'-i Marmara, der-livâ-i Saruhan, ber-mûceb-i defter-i vilâyet, fî sene: 21303.

Yekûn bi-tamâmihâ: 71306 (28 Şevval 981/20 Şubat 1574; BA, *M D*, XXV, 66/708).

III

Temlîk, an-havâss-ı humâyûn

Karye-i Denizli-burnu, tâbi'-i İzmir: 17.650

Karye-i Kızıl-kilise, nâm-ı diğ̃er Gömegil, tâbi'-i Çeşme: 11.650

Karye-i Köse-dere, tâbi'-i Çeşme: 25.000

Y e k û n : 54.300

Sa'âdetlü Şehzâde hazretleri Manisa'da binâ etdikleri Câmî'-i şerîf vakfı için sâbika temlik olunan Bergama Yağhânesi'ne, havâss-ı humâyûndan olmak üzere, ana bedel bu karyeler havâss-ı humâyûndan Câmî'-i mezbûr vakfı için temlik buyrulmağın Defterdâr Mehmed Çelebi imzâsiyle mühürlü tezkire göndermeğın vech-i meşrûh üzere kayd olunup mülk-nâme-i humâyûn verilmek buyruldu (29 Receb 982/14 Kasım 1574; BA, *M D*, XXV, 322/2969).

IV

Seyyîd Ömer nâm kimesne gelüp ehl-i Kur'ân-ı azîm olduğın bildirüp sa'âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin nefsi-i Manisa'da Câmî'-i şerîflerinde vaz' olunan eczâdan biri kendüye ta'yîn olumasın recâ etmeğın mezbûra bir cüz'-i şerîf verilmek buyruldu (15 Zilkade 982/26 Şubat 1575); BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 2).

Seyyîd Ömer gelüp Manisa'da olan Câmî'-i şerîfde kırâ'at olunan eczânın noktacılığı mahlûl idüğün bildirüp Câmî'-i mezbûrda olan eczâ'-hânân noktacılığı mezbûra verilmek buyruldu (15 Zilkade 982/26 Şubat 1575; BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s.3).

V

Manisa'da olan İmâret-i âmire mütevellisine hüküm ki;

Hâlâ Manisa'da vâki' olan Câmî'-i şerîfde sâir selâtîn cevâmî'inde kırâ'at oluna-geldüğü üzere her yılda bir kerre Mevlid-i Hazret-i Resûl sallallahu aleyhi vesellem okunmak emr edüp buyurdum ki, vusûl buldukda, emrim üzere her yılda mevlid-i Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ aleyhi efdâli't-tahiyye ve sâir selâtîn-i izâm cevâmî'inde kırâ'at olunduğu üzere kırâ'at etdürüp, lâzım gelen harc u mesârif-i

ne vakf mahsûlünden sarf eyleyüp *Muhâsebe Defteri*'ne kayd eyliyesin (22 Rebîülevvel 984/19 Haziran 1576; BA, *M D Z*, III, s. 240).

VI

Saruhan sancağında 35.617 akça yazar mukâta'a-i tîmâr-ı Hüsam-bey ve 10.924 akça yazar Meleklü nâm karye ve gayrı ki, cümle 46.541 akça, sa'âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin Manisa'da vâki' olan Câmi'-i şerîfinin evkâfma ilhâk olunup vakf-nâme-i humâyûn yazılmak buyruldu (28 Cumâdelûlâ 988/11 Temmuz 1580; BA, KK, *Ruûs*, nr. 238, s. 16).

VII

[.....] Oldur ki, Nefs-i Manisa'da vâki', Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin câmi'-i şerîf ve imâret-i âmirelerine mütevellî olan Nasuh kulları arz gönderüp, bundan akdem, Livâ-i Saruhan'da vâki' tîmâr-ı Hüsam-bey hasları vakf-ı şerîflerine ilhâk olundukda 10.924 akça yazar Meleklü hasları bile verilüp zikr olunan Meleklü haslarına tâbi' Bahadırlu nâm karye vilâyet defterinde 10.382 akça yazılıp 2682 akçası vakf-ı şerîflerine hisse verilüp 7700 akçasının 1000 akçası havâss-ı humâyûndan olup ve 6700 akçasına ba'zı sipâhiler mutasarrıf olup lâkin mezbûr sipâhiler, vakf-ı şerîf zâbitleri ile nizâ' üzere olmağın, zikr olunan sipâhilerin 6700 akça hisseleri ellerinde olan beratları mücebince sene [...] arz olundukda mezbûr sipâhilerin hisseleri vakf-ı şerîflerine ilhâk olunup kendilerine Karaman ifrâzından bedeli hisse verilmek buyrulmuş iken hâlâ mezbûr sipâhiler Dîvân-ı âliye gelüp «*zikr olunan Bahadırlu hasları mâ-tekaddemden ilâ-yevminâ-hâzâ ata ve dedelerimizden bu kullarına tîmâr verilü-gelüp her birimiz bu ana gelince mutasarrıf olup eğer deryâdır ve eğer karaya vâki' olan seferlerdir, seferledüğüümüzden mâ'adâ, üç yıldır ki, Şark seferinde olup hizmet-i Pâdişâhî edâ ederken hâlâ gelüp tîmârımız zabtına mübâşeret olundukda, mütevellî-i mezbûr, 'tîmârınız vakfa ilhâk olunmuşdur' deyü tasarrufumuza mâni' olup bize ziyâde zulm ü hayfdir*» deyü izhâr-ı tazallum edüp gerü mâ-tekaddemden mutasarrıf oldukları tîmârları kendülere mukarrer etdürülmesi bâbında inâyet recâ ederler.

Arz olundukda, tîmârları üslûb-ı kadîm üzere mukarrer olmak buyruldu, fî 2 Cumâdelâhire sene 989 (4 Temmuz 1581; BA, *M A D*, nr. 5945, s. 230).

VIII

Manisa'da binâ olunan Câmî-i şerîf mütevellisi Mustafa Çavuş'un arzı mücebince, imâret-i şerîfde olan aşçı üstâdlar kifâyet etmeyüp bir üstâd lâzım olmağın, iki akça ile şâgird olan Kulu Bey, ulûfesine üç akça terakkî olup beş akça ile üstâd olmak buyruldu (24 Ramazan 997/6 Ağustos 1589; BA, KK, *Ruûs*, nr. 252, s. 34).

IX

Marmara Kadısı'na hüküm ki;

Manisa'da olan Câmî-i şerîfimin evkâfından Bey-obası nâm karye evkaf-ı mezbûreden olup bi'l-fi'il *Vakfiyye-i şerîf*'imden mas-tûr u mukayyed iken ba'zı sipâhi, «*bana tîmâr verilmişdür*» deyü dahl olunduğu i'lâm olunmağın, buyurdum ki, [...] vardukda, hakk üzere teftiş edüp Defter-i atîk ve cedîdde ve Vakfiyye-i şerîfime nazâr edüp göresin, fi'l-vâki' karye-i mezbûre ol sipâhiye tîmâr verilmiş olmayup bi'l-fi'il Vakfiyye-i şerîfimde mevcûd ise, vakf cânibi-ne zabt etdirüp, sipâhiyi dahl etdürmeyesin (2 Ramazan 991/19 Eylül 1583; BA, *M D*, LII, 12/33).

X

Şehzâde hazretleri tâle-bekâhu Lalası'na hüküm ki;

Dergah-ı Mu'allam çavuşlarmdan olup nefsi-i Manisa'da [binâsı] fermân olunan Câmî-i şerîfin binâsı mühimmâtı için etrâfdan gelen keresteyi getürmeye ve sâir levâzım ve mühimmâtma mu'âvenet lâzım olduğun bildirmeğın, bu bâbda senin dahi mu'âvenetde her vec-hile ihtimâm üzere olman emr edüp buyurdum ki, [...] vusûl bulduk-

da zikr olunan Câmî-i şerîf binâsına müte'allık husûslarda mu'âvenet edüp ikdâm u ihtimâm üzere olasin, Câmî-i şerîf husûsu bu vechile mühimm ü lâzımdır, bu bâbda ziyâde ikdâm üzere olup ihmâlden hazer eyliyesin (25 Safer 992/9 Mart 1584; BA, *M D*, LII, 276/735).

XI

İstanbul'dan Manisa'ya varınca yol üzerinde vâkî olan kadılara hüküm ki;

Hâlâ cenâb-ı celâdet-me'âbım tarafından Manisa'da binâsı fermân olunan Câmî-i şerîfim mühimmi için Dergâh-ı mu'allam çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân [...] zîde-kadruhû ile bir mıkdâr hazîne irsâl olunmuşdur, buyurdum ki, [...] vusûl buldukda her kangınızın taht-ı kazâsına dâhil olursa gecelerde ve gündüzlerde hıfz eylemek için kifâyet mıkdârı âdem tedârük eyleyüp hıfz edüp birbirünüze emîn ü sâlim ulaşdırasız (26 Ramazan 992/1 Ekim 1584; BA, *M, D*, LIII, 172/501).

XII

Südde-i sa'âdetimden Manisa'ya varınca yol üzerinde vâkî olan kadılara hüküm ki;

Kazâ-i mezbûrede olan Câmî-i şerîf mühimmi için Dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Abdi Çavuş ve Dergâh-ı mu'allam kapucularından Mehmed hazîne ile irsâl olunmuşdur; buyurdum ki, her kangınızın taht-ı kazâ'sına dâhil olursa kifâyet mıkdârı âdem ihrac etdirüp gece ve gündüz hazineyi bekleyüp ve mahûf u muhâtara olan yerlerden emîn ü sâlim birbirünüze ulaşdırasız (7 Rebîülevvel 993/9 Mart 1585; BA, *M D*, LV, 200/363).

XIII

Südde-i sa'âdetimden Hassa mîmârlarım başı olan Dâvûd dâmemecduhû tezkire gönderüp hâliyâ nefsi-i Manisa'da binâsı fermân

olan Câmî-i şerîf ve İmâret-i âmirem ve sâir binâlarında işleyen bennâ ve neccâr ve seng-tırâş tâifesi kasaba-i Manisa'da sâkin olan Dergâh-ı mu'allam çavuşlarından ve kapum halkından ve zu'emâ ve erbâb-ı tîmârdan ve gayriden ba'zıları işlerinden kaldırıp kendü evlerin ve sâir mülklerin yaptıрмаğla, câmî-i şerîf ve imâret-i âmirem mu'attal kaldıgün i'lâm eylediği ecilden buyurdum ki, [...] vardıkda, bu bâbda onat vechile mukayyed olup binâ-i mezbûreyi vakt ü zemânî ile tekmi'le sa'y edüp eğer bennâsına ve eğer neccârına ve seng-tırâşma bir vechile kimesne[*yi*] dahl etdirmeyesin; gadr u inâd edenleri eğer Dergâh-ı mu'allam çavuşlarıdır ve kapum halkından ve zu'emâ ve erbâb-ı tîmârdandır ve gayriden isimleri ve resimleri ile yazup arz eyliyesin ki, haklarında emrim ne vechile sâdır olursa mûcebi ile amel oluna (6 Receb 998/11 Mayıs 1590; BA, *M D Z*, IV, 128).

XIV

Sa'âdetlü Şehzâde hazretlerinin Mâl Defterdârı'na hüküm ki;

Bundan akdem, cenâb-ı celâdet-me'âbım tarafından Manisa'da binâ olunan câmî-i şerîfin ve medrese ve sâir evkâfın ibtidâsmdan intihâsma gelince, ne mîkdâr mâl sarf olunmuşdur, mübâşirlerin ahz eyleyüp yerli yerinde teftîş eyleyüp ve min-ba'd zikr olunan câmî-i şerîf ve sâir binâyâ müte'allık umûra nâzır olman emr edüp buyurdum ki, [...] vusûl buldukda bi'z-zât gereği gibi mukayyed olup zikr olunan câmî-i şerîfin ibtidâsından intihâsına gelince levâzımı için ne mîkdâr mâl sarf olunmuşdur, mübâşirleri ahz edüp yerli yerinde dikkat u ihtimâm ile teftîş eyleyüp her maddeyi başka defter eyleyüp ne mîkdâr mâl sarf olunmuş ise, vukû'u üzere yazup Dergâh-ı mu'allâma arz eyliyesin, buyurdum ki, [...] vardukda, fermân-ı celîlü'l-kadrim mûcebince bu husûsa kemâl mertebe mukayyed olup zikr olunan binâlara şimdiye değin mütevellî ve emîn ve kâtib ve sâir mübaşir olanlar kimlerdir ve her birinin zemânında ne mîkdâr akça sarf olup nereye sarf olunmuşdur; müfredât defterlerini götürdüp yerli yerinde, ibtidây-i mübâşeretlerinden intihâsma gelince kemâl-i dikkat u ihtimâm ile teftîş u tefahhus edüp göresin, mezbûrlardan her hangısının zimmetinde akça zuhûr ederse. ba'de's-subût mecâl vermeyüp bî-kusûr tahsîl edüp dahi her birinin zemân-ı

mübâşeretlerinde ne kabz olunup ne sarf olunduğın ve ba'de't-teftiş üzerlerine ne mıkdâr sâbit olup alınduğın mufassal ve meşrûh sicill edüp südde-i sa'âdetime irsâl eyleyüp min-ba'd zıkr olunan binâlara ve sâir mühimmât ve mesâriflerine sen nâzır olup ne mıkdâr masraf vâkı' olursa senin ma'rifetinle olup min-ba'd emr-i şerîfime muhâlif iş etdirmeyesin ve kimesneye te'addî vü tecâvüz olmakdan ve ihmâl ü müsâheleden ihtiyât üzere olasin (16 Zılka'de 998/16 Eylûl 1590; BA, *M D Z*, IV, 111).